

NOTA

Digital Humanities en/in KU Leuven bibliotheken

Executive summary

De ontwikkeling van Digital Humanities (DH) aan de KU Leuven biedt een aantal uitdagingen en opportuniteiten voor de Universiteitsbibliotheek. De verschillende faculteits- en campusbibliotheeken spelen op dit moment al een belangrijke rol als informatiebemiddelaars in een digitale wereld, maar moeten zich beraden over de verderzetting en uitbreiding van dit engagement.

De Campusbibliotheekraad Humane Wetenschappen stelt voor om in de toekomst vooral in te zetten op:

- digitaliseringsprojecten
- het verstrekken van advies en begeleiding bij het opzetten en uitvoeren van DH projecten;
- het verstrekken van advies en begeleiding bij nieuwe vormen van informatieverspreiding;
- het aanbieden van DH opleidingen op maat van de onderzoekers;
- de bewaring en ontsluiting van onderzoeksdata.

Op deze manier kunnen de betrokken bibliotheken – naast en ter aanvulling van hun traditionele taken en functies, waaraan een blijvende nood bestaat – in de toekomst een volwaardige partner van het wetenschappelijk onderzoek blijven, dat ook in het domein van de Humane Wetenschappen reeds geëvolueerd is naar een combinatie van traditionele en nieuwe technologieën en methodes. Bovendien kan de Universiteitsbibliotheek op het vlak van DH de nodige ondersteuning bieden (o.a. op het vlak van infrastructuur en de langdurige bewaring van onderzoeksdata en –resultaten) in een onderzoekscontext die gebaseerd is op projectfinanciering.

De rol van bibliotheken in Digital Humanities

De ontwikkeling van Digital Humanities – d.i. nieuwe vormen van collaboratief en multidisciplinair onderzoek die vervlochten zijn met toepassingen en methodes uit de computerwetenschappen¹ – aan de KU Leuven biedt een aantal uitdagingen en opportuniteiten voor de betrokken wetenschappelijke bibliotheken. In de literatuur worden twee grote (soms aansluitende) **functies voor bibliotheken binnen Digital Humanities** geïdentificeerd²:

1. *De bibliotheek als partner in digitaliseringsprojecten.* Wetenschappelijke bibliotheken fungeren (in sommige gevallen al eeuwenlang) als de bewaarders en beheerders van materiaal (zoals manuscripten, boeken, maar ook andere kunst- en erfgoedobjecten), die momenteel op massale schaal gedigitaliseerd worden. Deze digitalisering staat vaak zowel in dienst van wetenschappelijk onderzoek (bv. hoogwaardige fotografie die het mogelijk maakt bepaalde details van manuscripten beter dan ooit tevoren te bestuderen; OCR-services die het mogelijk maken om de tekst veel sneller te doorzoeken), als van publiekswerking (bv. het opzetten van virtuele tentoonstellingen die de collecties van wetenschappelijke bibliotheken in de kijker zetten), als van preservatie (in de zin dat gedigitaliseerde objecten in veel mindere mate nog fysiek geconsulteerd moeten worden). In het kader van deze digitaliseringsprojecten kan de bibliotheek als partner optreden door de collecties beschikbaar te stellen voor digitalisering, door infrastructuur te verstrekken en/of door personeel beschikbaar te stellen voor de digitalisering en de ontsluiting die erop volgt (o.a. door metadatering).
2. *De bibliotheek als partner in onderzoeksprojecten die onder de noemer Digital Humanities vallen.* Bij het opstellen, uitvoeren en opvolgen van Digital Humanities projecten kan de bibliotheek een coördinerende, adviserende of ondersteunende rol spelen. De concrete uitwerking hiervan neemt vaak de vorm aan van een *Scholar's Lab of Library Lab*, gehuisvest in de bibliotheek en (gedeeltelijk) uitgebaat door bibliotheekpersoneel.³ Deze labs bieden de nodige infrastructuur (ruimtes, scanners, servers, enz.), maar werken ook als opleidings- en informatiecentra, waarin bibliotheekmedewerkers een actieve rol spelen in het aanvragen en het uitvoeren van onderzoeksprojecten met een Digital Humanities stempel, mee instaan voor de ontsluiting en verspreiding van de onderzoeksresultaten en mee verantwoordelijk zijn voor de bewaring van de onderzoeksresultaten na het afsluiten van het project. Het betreft met andere woorden een verderzetting van de traditionele taken van de bibliotheek

¹ Algemene inleidingen tot de geschiedenis en de verschillende aspecten van Digital Humanities zijn onder meer te vinden in Susan Schreibman – Ray Siemens – John Unsworth (eds.), *A Companion to Digital Humanities* (Oxford: Blackwell, 2004; gratis beschikbaar op <http://www.digitalhumanities.org/companion/>) en Anne Burdick et al., *Digital Humanities* (Cambridge, MA: MIT Press, 2012; gratis beschikbaar op http://mitpress.mit.edu/sites/default/files/titles/content/9780262018470_Open_Access_Edition.pdf). Het laatstgenoemde werk bevat ook een handige *Short Guide to the Digital Humanities* die apart gebruikt kan worden.

² Zie o.m. Tim Bryson et al., *Digital Humanities*, SPEC Kit 326 (Washington: Association of Research Libraries, 2011), met tientallen concrete voorbeelden uit de Verenigde Staten. Voor een overzicht van de literatuur met betrekking tot “de rol van bibliotheken in Digital Humanities”, zie Miriam Posner, ‘Digital Humanities and the Library: A Bibliography’, @ http://miriamposner.com/blog/?page_id=1033.

³ Buitenlandse voorbeelden zijn onder meer te vinden in Harvard (<http://osc.hul.harvard.edu/liblab>), de British Library (<https://digitalscholarship.jux.com/608687#>) en de University of Virginia Library (<http://www2.lib.virginia.edu/scholarslab/>). Een Belgisch voorbeeld is te vinden in Gent, waar een Library Lab gepland wordt in de nieuwe vleugel van de Faculteitsbibliotheek Letteren en Wijsbegeerte die in 2014 open gaat. Cf. de website van het *Ghent Center for Digital Humanities* @ <http://www.gcdh.ugent.be>.

- het aanbieden van advies, begeleiding, curatie en het ontsluiten en verspreiden van informatie – maar aangepast aan een nieuwe onderzoeksrealiteit.

Huidige dienstverlening aan KU Leuven

De vraag dringt zich op hoe men binnen **de Leuvense context** de rol van bibliotheken (d.i. de Universiteitsbibliotheek in zijn geheel, de Centrale Bibliotheek, en de verschillende faculteitsbibliotheeken) in Digital Humanities wil invullen.

In die context is het belangrijk om eerst een stand van zaken op te maken over de huidige rol van bibliotheken in de gedigitaliseerde vormen van onderwijs en onderzoek, om vervolgens de specifieke aspecten te definiëren waarin een toekomstige rol wordt gezien voor de betrokken bibliotheken en hun personeel. De **huidige dienstverlening** omvat:

- *KU Leuven bibliotheken als partners in digitaliseringsprojecten.* Digitaliseringsprojecten aan de KU Leuven worden momenteel gecoördineerd door het Coördinatiecomité Digitale Projecten (UBD), dat aanvragen voor digitaliseringsprojecten goed- of afkeurt, prioriteiten stelt en instaat voor de globale planning. De Centrale Bibliotheek huisvest bovendien het [Alamire Digital Lab](#), een “high-tech digital photography centre” dat een rol speelt in heel wat prestigieuze digitaliseringsprojecten, zoals de medewerking van de Universiteitsbibliotheek Leuven (net zoals de universiteitsbibliotheeken van Gent en Antwerpen) aan [Europeana](#) en [Flandrica](#).
- *KU Leuven bibliotheken als partners in het ontwikkelen van digitale informatie-oplossingen.* Bibliotheekmedewerkers worden ingezet bij de ontwikkeling van nieuwe producten door [LIBIS](#), dat deel uitmaakt van de Universiteitsbibliotheek Leuven.
- *KU Leuven bibliotheken als de voornaamste actoren bij de uitbouw, het beheer en de ontsluiting van digitale collecties.* Aan de KU Leuven wordt de digitale collectie (e-tijdschriften, databanken, e-books) deels aangekocht, beheerd en ontsloten binnen de schoot van de faculteits- of campusbibliotheeken en deels aangekocht, beheerd en ontsloten door de (centrale) Universiteitsbibliotheekdiensten. Individuele bibliotheken nemen bijkomende initiatieven om deze digitale collectie zo kwalitatief en gebruiksvriendelijk mogelijk te ontsluiten (bv. de [Rechtgenoot](#) van de bibliotheek Rechten en de [Digitale Bibliotheek Letteren](#)).
- *KU Leuven bibliotheken als “passieve” verstrekkers van infrastructuur.* Vele faculteitsbibliotheeken stellen momenteel lokalen beschikbaar, uitgerust met wireless internettoegang, pc’s, smart boards, LCD-schermen of andere projectiemogelijkheden.
- *KU Leuven bibliotheken als opleidingscentra voor (digitale) informatievaardigheden.* Bibliotheekmedewerkers staan in voor de ontwikkeling van onderwijs- en onderzoeksondersteunende tools en verzorgen infosessies over het gebruik van bibliografische databanken, bibliografische en andere softwaretoepassingen, LIMO, Lirias, enz. (bv. [Tutorial Informatievaardigheden](#) voor studenten en personeel van de faculteit Letteren, met aansluitende [Oefeningenmodule voor het gebruik van databanken](#)).
- *KU Leuven bibliotheken als deelnemer of coördinator van Europese projecten.* Zo nam EBIB binnen het samenwerkingsverband [Nereus](#) deel aan het Europees project NEEO dat resulteerde in de creatie van subject repository voor economie. Er werd ook intensief

gewerkt binnen Nereus aan de opbouw van kennis over het ontsluiten, beheren en bewaren van onderzoeksdata.

Strategie voor de toekomst

In de toekomst is het de bedoeling dit engagement van bibliotheken als bemiddelaars van digitale informatie verder te zetten en uit te breiden. Specifiek in het kader van Digital Humanities wordt voorgesteld om in deze context in te zetten op:

- *Digitaliseringsprojecten*: Optimalisering van de werking van het Coördinatiecomité Digitale Projecten; verdere uitbouw van de infrastructuur (zoals het [Alamire Digital Lab](#)); continuering en uitbreiding van de bijdrage aan [Europeana](#) – inclusief de ontwikkeling van nieuwe tools en services voor het gebruik van Europeana-data in Digital Humanities onderzoek (zie ook <http://dm2e.eu/>, geleid door Stefan Gradmann, de nieuwe directeur van de UB) en ter beschikking stellen van de metadatering-competenties van bibliotheekmedewerkers bij digitaliseringsprojecten. Faculteitsbibliotheken kunnen in deze context vooral een faciliterende en doorverwijzende rol spelen.
- *Advies en begeleiding*: Bibliotheekmedewerkers in faculteitsbibliotheken moeten, als informatieprofessionals en samen met ICT-specialisten, uitgroeien tot de belangrijkste aanspreekpunten bij het opzetten en opvolgen van Digital Humanities projecten. Zij kunnen onderzoekers informeren over de beschikbare infrastructuur (software, ontsluiting, storage, enz.) die vaak niet of onvoldoende gekend zijn. Ze kunnen er daarbij ook op toezien dat er aandacht blijft voor een langetermijnsvisie die kadert in een overkoepelende strategie (om zo alleenstaande oplossingen op korte termijn te vermijden). Deze kadering van projecten binnen een bestaand kader en een infrastructuur die reeds voorhanden is bevordert ook de slaagkansen van een projectaanvraag. Bibliotheekmedewerkers volgen dan ook de relevante technologische ontwikkelingen en de infrastructuurinvesteringen binnen de KU Leuven op de voet, en verwijzen indien nodig door naar bv. het Coördinatiecomité Digitale Projecten, LIBIS, of de Dienst Metadata. Ze ondersteunen ook het schrijven van projectaanvragen, bv. door het aanleveren van een technische analyse op maat vooraf (bv. voor wat betreft ontsluiting van de onderzoeksresultaten) en/of een financiële analyse van de benodigde investeringskosten (aankoop hardware en/of software) en te voorziene recurrente kosten (huren van personeelsinzet in mandagen, storage, enz.).
- *Opleiding*: Bibliotheekmedewerkers in faculteitsbibliotheken moeten, als informatieprofessionals en samen met ICT-specialisten, hun aanbod aan opleiding in (digitale) informatievaardigheden (dat momenteel vooral gericht is op introducties voor studenten) uitbreiden, toegespitst op het lokale vlak en aangepast aan de noden van de onderzoekers binnen een bepaald onderzoeksdomein.
- *Informatieverspreiding*: Bibliotheekmedewerkers in faculteitsbibliotheken moeten, als informatieprofessionals, instaan voor het selecteren, duiden, bundelen en verspreiden van informatie relevant voor de onderzoeksdomeinen van hun faculteit, ongeacht of deze informatie verschijnt in gedrukte of elektronische vorm en ongeacht of het een traditionele vorm van wetenschapscommunicatie (boeken en tijdschriften) dan wel een nieuwe vorm betreft (blogs, OA initiatieven, etc.). Zij staan mee in voor het opzetten en begeleiden van virtuele onderzoeksgemeenschappen en verstrekken advies over nieuwe publicatiemodellen.

De bibliotheek biedt bovendien een stabiele factor in de context van temporele projectfinanciering: als partner in onderzoeksprojecten kan zij instaan voor de bewaring en blijvende verspreiding van onderzoeksresultaten, ook na afloop van het project.

- *Curatie en ontsluiting van onderzoeksdata.* Bij het ontsluiten, beheren en bewaren van datasets hebben de bibliotheken een rol te spelen ten dienst van de onderzoekers. Onderzoeksdata spelen immers een steeds grotere rol binnen de Humane Wetenschappen bijvoorbeeld, maar niet uitsluitend, in de economische en sociale wetenschappen.⁴ Bibliotheken kunnen helpen om een betrouwbare data-infrastructuur op te zetten met diensten en tools gecreëerd op vraag van de onderzoekers⁵, en kunnen ondersteuning bieden bij het verzorgen van metadata, bij de verdere ontsluiting via geavanceerde systemen zoals Linked Open Data, bij het opzetten van virtuele onderzoeksgemeenschappen waar data gecontroleerd kunnen gedeeld worden met respect voor copyright issues, bij de opbouw van IPR-kennis en bij het voorzien van betrouwbare langdurige opslag. Belangrijke partners voor de bibliotheken in deze context zijn LIBIS, DOC en ICTS.

Het is duidelijk dat Digital Humanities initiatieven nood hebben aan ondersteuning op maat, aan personele expertise en aan optimaal gebruik van infrastructuur (o.a. op het vlak van storage en ontsluiting). Er moet o.i. hierin een balans gezocht worden tussen **het lokale en centrale niveau**, m.a.w. tussen de rol van bibliotheken op lokaal niveau (faculteit en/of groep) en de rol van de Universiteitsbibliotheek(sdiensten) in het geheel. Het is o.i. aangewezen dat “eerste-lijnszorg” op facultair of groepsniveau gebeurt, waarbij de bibliotheekmedewerkers, samen met ICT-medewerkers, een informerende en bemiddelende rol spelen en infrastructuur voorzien wordt die is afgestemd op het lokale gebruik. Daarnaast is het de aanbeveling om de uitbouw van infrastructuur op grotere schaal en de meer geavanceerde technische competentie te organiseren op het centrale niveau om versnippering en inefficiëntie tegen te gaan.

Uitdagingen

We zijn ons vanzelfsprekend ook bewust van de kloof tussen theorie en praktijk. Miriam Posner, de coördinator van het Digital Humanities programma aan de University of Californië, heeft een aantal redenen op een rijtje gezet waarom de rol van bibliotheken in Digital Humanities nog al te vaak spaak loopt.⁶ Deels op basis van haar overzicht sommen we dan ook een aantal hindernissen op die overwonnen zullen moeten worden indien we de hierboven genoemde doelstellingen willen waarmaken:

- *Gebrek aan opleiding:* Bibliotheekmedewerkers beschikken momenteel zelden over de kennis die nodig is om de hierboven beschreven rol te vervullen. Bovendien is zelden de tijd, het budget, of een geschikte opleiding voorhanden om bibliotheekmedewerkers de skills aan te

⁴ Ook in de biomedische en exacte wetenschappen zijn onderzoeksdata van groot belang. Een algemene visie over Europese onderzoeksdata en de rol van wetenschappelijke bibliotheken hierin is te vinden in het rapport *Riding the wave. How Europe can gain from the rising tide of scientific data* (2010; gratis beschikbaar op <http://cordis.europa.eu/fp7/ict/e-infrastructure/docs/hlg-sdi-report.pdf>).

⁵ Een voorbeeld hiervan is Dataverse (DVN) ontwikkeld aan Harvard University: <http://thedata.org/>.

⁶ Miriam Posner, 'No Half Measures: Overcoming Common Challenges to Doing Digital Humanities in the Library', *Journal of Library Administration*, 53-1 (2013), 43-52.

leren die van hen als informatieprofessionals in de context van Digital Humanities verwacht worden.

- *Gebrek aan beloning*: Een actieve rol van een bibliotheekmedewerker in Digital Humanities initiatieven (of onderzoeksprojecten in het algemeen) wordt zelden of niet beloond – zelfs in tegendeel: het wordt vaak gezien als een bedreiging voor het uitvoeren van het traditionele takenpakket. Een onderzoeker die een succesvol Digital Humanities initiatief ontwikkelt, wordt beloond met extra werkingsmiddelen, prestige, een sterker dossier voor eventuele benoeming of promotie, enz.; een bibliotheekmedewerker die een Digital Humanities initiatief op stapel zet of eraan meewerkt, wordt beloond met extra werk voor hetzelfde loon.
- *Gebrek aan steun voor initiatieven vanuit de bibliotheek*: De taak van de bibliotheek en bibliotheekmedewerkers wordt in de regel gedefinieerd als ondersteuning van initiatieven die genomen worden door het academisch personeel. Weerstand tegen een te actieve of initiërende rol van bibliotheekmedewerkers is niet denkbeeldig.
- *Gebrek aan mogelijkheid om aanspraak te maken op middelen*: Individuele bibliotheekmedewerkers hebben zelden de mogelijkheid om de middelen vrij te maken voor (kort- of langdurige) ondersteuning van Digital Humanities projecten. Apparatuur, serverruimte, personeel, ... kunnen slechts vrijgemaakt worden “op een hoger niveau” en vaak na langdurige procedures, die niet aangepast zijn aan de tijdsdruk die vaak met onderzoeksprojecten gepaard gaat.
- *Te veel taken, te weinig tijd*: Bibliotheekmedewerkers hebben binnen de context van hun huidig takenpakket (en zeker in tijden van personele besparingen) zelden tijd over om te investeren in nieuwe taken gerelateerd aan het opstarten of begeleiden van Digital Humanities initiatieven.
- *Gebrek aan middelen*: Samenhangend met de twee voorgaande punten kan een bijkomend struikelblok gelegen zijn in een meer algemeen gebrek aan middelen. Wanneer de rol van bibliotheken ten dele gedefinieerd wordt als “de stabiele factor” in het bredere kader van Digital Humanities projecten (cf. supra), moet de instelling in kwestie ook het engagement aangaan om voldoende continue (en dus niet projectgebonden) middelen voor de bibliotheek vrij te houden (personeelsinzet, ruimtes, apparatuur, etc.).

Een **oplossing** voor de laatstgenoemde struikelblokken kan misschien gevonden in de opportuniteiten die momenteel worden geboden door de nauwere samenwerking tussen de verschillende afdelingen van de Universiteitsbibliotheek, de voortschrijdende automatisering, en de digitale evolutie. In recente jaren heeft men namelijk gemerkt dat minder personeel dan voorheen nodig is voor het vervullen van de traditionele bibliotheektaken. Bovendien heeft het steeds groeiende aanbod aan digitale collecties ervoor gezorgd dat er minder nood is aan traditionele bibliotheekruimtes (in de zin van “opslagruimte en stille consultatieruimte voor de fysieke collectie”). De bewaar- en erfgoedcollectie blijven van essentieel belang in het onderzoek en onderwijs in de Humane Wetenschappen, waardoor ook in de toekomst nood zal zijn aan traditionele bibliotheekruimtes, maar tegelijkertijd is duidelijk dat ook in dit domein de digitale bibliotheek uitbreidt ter aanvulling

(maar dus niet ter vervanging) van de fysieke collectie, aangezien de toekomst van wetenschappelijk publiceren er ook in deze sector digitaal (én *open access*) uitziet.⁷

Dit alles heeft tot op heden vooral aanleiding gegeven tot besparingen op personeel (veelal door natuurlijke afvloeiing) en de herinrichting van bibliotheekruimtes in functie van de noden van studenten. De bibliotheek wordt zodoende omgeturnd tot een leeromgeving waar men samen kan studeren of aan groepswork kan doen; terwijl het academisch personeel zich terugtrekt in de eigen werkkamer en van daaruit de digitale collectie consulteert. Zonder afbreuk te doen aan de initiatieven om bibliotheken om te vormen tot leercentra voor studenten – die ontegensprekelijk inspelen op een concrete, aantoonbare nood⁸ – moet men er op toezien dat men de noden van de onderzoekers niet uit het oog verliest. Net zoals dat bij traditionele vormen van publiceren het geval is, is er in een digitale wereld nood aan ontsluiting, bewaring, verspreiding, advies en begeleiding. Er is dus ook nood aan professionals die, ondersteund door voldoende middelen, deze informatiebemiddeling op zich kunnen nemen, naast en ter aanvulling van de traditionele bibliotheektaken – waaraan althans in het domein van de Humane Wetenschappen een blijvende nood zal bestaan. Alleen op die manier kunnen de betrokken bibliotheken ook in de toekomst een volwaardige partner van het wetenschappelijk onderzoek blijven, dat ook in het domein van de Humane Wetenschappen reeds geëvolueerd is naar een combinatie van traditionele en nieuwe technologieën en methodes.⁹

---

⁷ Dat is in ieder geval de stelling van een recent rapport, opgesteld naar aanleiding van een *Young Researchers Forum* van de *European Science Foundation: Changing Publication Cultures in the Humanities*. ESF, 2011.

⁸ Cf. Peter Verbist, 'Kennis delen door sociaal leren', *META*, 2013/1, 19-23.

⁹ Zie, bijvoorbeeld, Ellen Collins – Michael Jubb, 'How do Researchers in the Humanities Use Information Resources?', *LIBER Quarterly*, 21-2 (2012), pp. 176-187.